

Майханов

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым
Министрлігі

Ахмет Байтұрсынов
атындағы
Қостанай мемлекеттік
университеті

Министерство образования
и науки Республики
Казахстан

Костанайский
государственный
университет имени
Ахмета Байтұрсынова

Байтұрсынов оқулары

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Байтұрсыновские ЧТЕНИЯ

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

Baitursynov readings

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND RESEARCH CONFERENCE
CONTENT

1-інші бөлім

Қостанай, 2018 ж.

Редакциялық кеңес:

Валиев Х.Х., техника ғылымдарының докторы, профессор, **Жарлығасов Ж.Б.**, ауыл шаруашылық ғылымдарының кандидаты, доцент, **Ким Н.П.**, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, **Әбсадықов А.А.**, филология ғылымдарының докторы, **Кушнир В.Г.**, техника ғылымдарының докторы, **Колдыбаев С.А.**, философия ғылымдарының докторы, профессор, **Жиентаев С.М.**, экономика ғылымдарының докторы, профессор, **Айтмұхамбетов А.А.**, тарих ғылымдарының докторы, **Найманов Д.К.**, ауыл шаруашылық ғылымдарының докторы, профессор, **Тегза А.А.**, ветеринария ғылымдарының докторы, профессор, **Галия Замаратская**, философия докторы (PhD) доцент, **Зоя Микниене**, философия докторы (PhD), **Шерьязов С.К.**, техника ғылымдарының докторы, профессор, **Коваль А.П.** экономика ғылымдарының кандидаты

Редакционный совет:

Валиев Х.Х., доктор технических наук, профессор, **Жарлығасов Ж.Б.**, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, **Ким Н.П.**, доктор педагогических наук, профессор, **Абсадықов А.А.**, доктор филологических наук, **Кушнир В.Г.**, доктор технических наук, **Колдыбаев С.А.**, доктор философских наук, профессор, **Жиентаев С.М.**, доктор экономических наук, профессор, **Айтмұхамбетов А.А.**, доктор исторических наук, **Найманов Д.К.**, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, **Тегза А.А.**, доктор ветеринарных наук, профессор, **Галия Замаратская**, доктор философии (PhD), **Зоя Микниене**, доктор наук **Шерьязов С.К.**, доктор технических наук, профессор, **Коваль А.П.**, кандидат экономических наук

Editorial board:

Doctor of Technical Sciences, Professor **Valiyev Kh.Kh.**, Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor **Zharlygassov Zh.B.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Kim N.P.**, Doctor of Pedagogical Sciences **Absadykov A.A.**, Doctor of Technical Sciences **Kushnir V.G.**, Doctor of Philosophical Sciences, Professor **Koldybayev S.A.**, Doctor of Economical Sciences, Professor **Zhientayev S.M.**, Doctor of Historical Sciences **Aimukhambetov A.A.**, Doctor of Agricultural Sciences, Professor **Naimanov D.K.**, Doctor of Veterinaty Sciences, Professor **Tegza A.A.**, Associated Professor, PhD **Galia Zamaratskaia**, PhD **Zoya Mikniene**, Doctor of Technical Sciences, Professor **Sheryazov S.K.**, Candidate of Economical Sciences **Koval A.P.**

Б 20 «Байтұрсынов оқулары - 2018» бөлім - «Жаңа өнеркәсіптік революция жағдайындағы адам капиталының сапасы» тақырыбында 2018 жылдың 19-20 сәуіріндегі Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары - қазақша, орысша, ағылшынша = «Байтұрсыновские чтения - 2018» на тему «Качество человеческого капитала в условиях новой промышленной революции»: Материалы международной научно-практической конференции 19-20 апреля 2018 года – на казахском, русском, английском языках = «Baitursynov Readings - 2018» -part 1 - on the topic: «Quality of Human Capital during New Industrial Revolution». Content of the International Scientific and Research Conference, the 19-20th of April, 2018 - in Kazakh, Russian and English.

ISBN 978-601-7955-21-2

«Жаңа өнеркәсіптік революция жағдайындағы адам капиталының сапасы» тақырыбындағы 2018 жылдың 19-20 сәуіріндегі Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары ұсынылған.

Жинақта қазіргі мемлекет пен қоғам дамуының қоғамдық - әлеуметтік, құқықтық және саяси аспектілері, гуманитарлық ғылымдардың басымдық берілетін бағыттары, жаһандану жағдайындағы Қазақстан экономикасының ғылыми-технологиялық дамуы және құрылымдық модернизациясы, мал шаруашылық технологиясы және ветеринария дамуының жетістіктері мен болашағы, сонымен бірге ауыл шаруашылығы, жаратылыстану, инженерлік және ақпараттық ғылымдардың стратегиялық даму бағыттары бойынша ғылыми мақалалар ұсынылған.

Жинақтың материалдары ғалымдар мен жоғары оқу орындарының оқытушыларына, магистранттар мен студенттерге пайдалы болуы мүмкін.

В данном сборнике представлены материалы Международной научно-практической конференции «Байтұрсыновские чтения - 2018» на тему: «Качество человеческого капитала в условиях новой промышленной революции»: Материалы международной научно-практической конференции 19-20 апреля 2018 года в Костанайском государственном университете имени А. Байтұрсынова.

В сборнике представлены научные статьи по общественно-социальным, правовым и политическим аспектам развития современного государства и общества, приоритетным направлениям развития гуманитарных наук, структурной модернизации и научно-технологическом развитии экономики Казахстана в условиях глобализации, достижениям и перспективам развития ветеринарии и технологии животноводства, а также по стратегическим направлениям развития сельскохозяйственных, естественных, инженерных и информационных наук.

Материалы данного сборника могут быть интересны ученым, преподавателям высших учебных заведений, магистрантам и студентам.

The digest includes materials of the International Scientific and Research Conference "Baitursynov Readings - 2018" on the following topic: "Quality of Human Capital during New Industrial Revolution", that took place on 19-20th of April, 2018 in A. Baitursynov Kostanay State University.

The digest includes scientific articles on social, legal and political aspects of development of modern state, society, priority directions of humanitarian sciences, structural modernization, scientific and technological development of the economy of Kazakhstan in conditions of globalization, achievements and possibilities in development of veterinary and technology of cattle breeding, as well as on strategic directions of development of agricultural, natural, engineering and information sciences.

Materials of the digest may appeal to scientists, academicians, students, master students.

ӘОЖ 001:378 (063)

КБЖ 72+74.58

Авторлардың пікірі редакциялық кеңес көзқарасына сәйкес болмауы мүмкін. Қолжазбалар рецензияланбайды және қайтарылмайды. Тапсырылған материалдар және ақпаратты көшіргені үшін жауапкершілік авторларға жүктелген. Материалдарды қайта басып шығаруда конференция материалдарына сілтеме жасау міндетті = Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции. Рукописи не рецензируются и не возвращаются. За достоверность предоставленных материалов и степень заимствования ответственность несет автор. При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна = Opinions of authors may not always coincide with the opinions of editors. Manuscripts are not censored or recalled. Authors are responsible for the adequacy of the information and degree of borrowing provided. If reprinting of the content is to take place, a reference to the conference content is obligatory.

ISBN 978-601-7955-21-2

МАЗМУНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

ЖАЗЫКБАЕВА Г.К.	ИНФЛЯЦИЯ — РАЗНОСТОРОННИЙ ФАКТОР ЭКОНОМИКИ.....	129
ИСИРГЕПОВА Д.Б. ТУРЕЖАНОВ С.У.	ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МЕХАНИЗМДЕРІ.....	135
КАЛКАБАЕВА А.Е. ЕСІМХАН Г.Е.	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ: ТӘЖІРИБЕ, ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ЖЕТІЛҮДІ БАҒЫТТАУ	138
КЕМИНА Е.Ю. КУЖЕМРАТОВА С.С. ЖУСУПОВА Г.Б	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЛОГОВОЙ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ	143
КЕНЖЕБЕКОВА Д.С. ЛЫСЕНКО Ю.В.	МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ.....	147
КУРМАНГАЛИЕВА А.К. АЛТЫНБЕКОВА А.Ж. ГАЛИЕВА Р. С.	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ.....	154
ЛЕСОВА А.М. САРТАНОВА Н.Т.	ВТО КАК ВАЖНЫЙ АСПЕКТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ....	160
МАЙКОПОВА Г.С. АБЖАНОВА А.К.	АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНІМДЕРІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨНДЕУ, ӨНДІРІС ЖҮЙЕСІНДЕГІ КООПЕРАЦИЯНЫҢ ДАМУЫНЫҢ ӨЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	163
МАЙКОПОВА Г.С. КАЙЫРБАЕВА Г.К.	АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ДАМУЫ.....	165
MISHULINA O.V. MAKSUT A.R.	THEORETICAL BASICS OF STRATEGIC MANAGEMENT IN THE SYSTEM MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION.....	168
МУРАТОВА Д. Д.	ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ В КАЗАХСТАНЕ.....	172
МУСИН Н.Ж. КЕНЖЕБЕКОВА Д.С.	КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	175
МУСИН Н.Ж. НАУРЗБАЕВ Б.Т.	БӘСЕКЕГЕ ҚАБИЛЕТТІ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУЫДАҒЫ ШЕТЕЛ ЕЛДЕРІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ.....	178
SARTANOVA N.T.	FEATURES OF FUNCTIONING OF INSTITUTES OF THE BUDGET SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES.....	180
СЕЙТОВА Г.Т. СЕРГЕИЧЕВА И.А.	ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ.....	184
СУЛЕЙМЕНОВА С.Е. МОЛДАҒАЛИЕВА Н.Д.	КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ МӘНІ, ҚАҒИДАЛАРЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	187
ТАСТЕМИРОВА Ж.А.	МЕТОДИКА АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ.....	190
ТУРЕЖАНОВ С.У. ГАЛИЕВА Р.	ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕХОДА КАЗАХСТАНА К МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	196
УАКПАЕВА М.М.	АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ СТОИМОСТИ И СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА КОМПАНИИ.....	202

ӨОЖ 338.43.005.332.8

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНІМДЕРІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨНДЕУ, ӨНДІРІС ЖҮЙЕСІНДЕГІ КООПЕРАЦИЯНЫҢ ДАМУЫНЫҢ ӨЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Майколова Г.С. - экономика ғылымдарының кандидаты, қаржы және банк ісі кафедрасының доценті

Абжанова А.К. - аға оқытушы, қаржы магистрі

Мақалада дамыған елдердегі мал шаруашылығы өнімін жүзеге асыру мен қайта өңдеуде өндіріс жүйесіндегі кооперацияны дамытудың әлемдік тәжірибесі қарастырылған.

Түйінді сөздер: маркетинг, шаруашылық, кооператив, жүйе.

Кооперативтік қозғалыстың 150 жылдан астам асатын бай тәжірибесі бар. Өрине, әртүрлі елдердегі кооперативтің даму тарихында көптеген айырмашылықтар (аумақтық, экономикалық және т.б.) бар. Дегенмен, жалпы бірнеше кезеңнен тұратын ұқсастықтары бар: кооперация нысандарының дамуының бірінші кезеңінің басталуы, әр елдегі алғашқы кооперациялардың пайда болуы және XIX ғасырдың соңғы жылдарында шегіне жетуі. Кооперативтік ұйымдарды құрудың осы кезеңінде әр елдегі ерекшеліктерді анықтау және қоғамдардың құрылуы мен құлдырауы, практикада олардың қызмет қағидаларын жасау және тексеру, бастамашылар, идеологтар мен қозғалыс ұйымдастырушылары қойған мәселелерді шешу болды.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың 20-шы жылдарының басында – бұл уақыт аралығы ауыл шаруашылығындағы кооперативтерді дамытудың екінші кезеңі болып табылады. Осы жылдар ішінде кооперативтік қозғалыс шоғырландырылды, көптеген елдерде кооперативтердің ірі аймақтық және салалық кәсіподақтары, барлық елдерде жұмыс істейтін ұлттық салалық қауымдастықтар, орталық кредиттік кооперативтер құрылды. Кооперативтердің қызметін ұйымдастыру кезінде көптеген елдердің тәжірибесі болды. Скандинавия елдерінде, сондай-ақ Голландия мен Германияда, кооператив қауымдастықтары ауыл шаруашылығын несиелеу, ауыл шаруашылығы өнімдерін (негізінен сүт және сүт өнімдерін) өңдеу және маркетинг саласында айтарлықтай байқала бастады. XX ғасырдың басында кооперативтік кәсіпорындардың әлемдік азық-түлік нарығына сенімді түрде шығу мүмкіндігі сипатталады. Бұл әсіресе мал шаруашылығы өнімдерін өткізу саласында байқалды. 1895 жылы Халықаралық Кооперативтік Альянс құрылғаннан кейін тәжірибе алмасу және халықаралық ынтымақтастықты дамыту уақыты басталды. Кооперативтік заңнама жүйесі әлемдік қауымдастықта анықтала бастайды және қолданыстағы кооперативтік практиканы жалпылау нәтижесінде әртүрлі деңгейдегі кооперативтердің үлгілік жарғылары және қызмет бағыттары пайда болды.

Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде, кейбір елдерде (Ұлыбритания, Швеция) соғыс уақытының заңдары мен азық-түлік жүйесін реттеу бойынша кооперативтер халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету үшін мемлекеттік бақылаушы мекемелердің функцияларын орындады.

Осылайша, АҚШ-та 30-шы жылдардың бірінші жартысында мемлекет несиелерді қолдады және бұл электр кооперативтерінің желісін жылдам құруда шешуші рөл атқарды. Олар шаруа қожалықтарын электр қуатымен қамтамасыз ете бастады, ал ауыл шаруашылығын техникалық қайта жабдықтау саласында маңызды компонентке айналды. Президент Ф. Рузвельттің жаңа курсы шеңберінде мемлекеттік қолдау бағдарламалары, шаруа қожалығының кооперативтік жүйесін қалыптастыруда шешуші рөл атқарды. Көптеген шаруа қожалықтары үшін «Ұлы Депрессияның» ауыр салдары федералдық резерв жүйесінің құрамына кірген осы кредиттік кооперативтердің қызметі нәтижесінде өлсіреді.

Өткен ғасырдың 30-ы жылдары әлемнің көптеген елдеріндегі ауыл шаруашылығы кооперативтерінің орталық ұлттық ұйымдарын құрумен сипатталады. Мысалы, Швеция мен Норвегияда сол кезде ауылшаруашылығы саласындағы кооперативтердің жеткілікті тұрақты ұлттық жүйесі құрылды. Ол бірыңғай көшбасшылық орталық болды және айтарлықтай мемлекеттік қолдау тапты. Скандинавия елдері, Голландия және Германияның сүт-кооперативтері, жарма өнімдері - 30-шы жылдардың соңында Францияда сатылымдар нарығында үстем жағдайға ие болды [1].

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Ұлыбритания, Швеция және Швейцария сияқты елдерде Гитлердің оккупациясынан құтылып, ауыл шаруашылық өндірісін реттеу құралы ретінде мемлекет ауыл шаруашылығы кооперативтерін пайдаланды. Бұдан басқа, олар мемлекеттік ұйымдардың қатаң бақылауында жұмыс істейтін сату-тарату компаниясы ретінде әрекет етті.

Соғыс жылдарынан кейінгі жылдары - 1950 жылдардың ортасына дейін - фашизм кезеңінде бұзылған ауыл шаруашылығы кооперативтерін белсенді қалпына келтіру процесі болды. Сол кезде кооперативтердің экономикалық жағдайы нығайып, дәстүрлі түрде кооперативтік нысандардың

саласы болатын салаларда кеңейтілді. Сол кезде кооперативтердің экономикалық жағдайы нығайып, дәстүрлі түрде кооперативтік нысандардың салалары кеңейтілді.

50-ші жылдардың ортасы - XIX ғасырдың 70-ші жылдарының соңы - шаруа қожалығы кооперативтерінің дамуындағы маңызды кезең. Бұл кезеңде технологиялық прогресс жағдайында азық-түлік өнеркәсібіндегі кооперативтік кәсіпорындардың және ауыл шаруашылығына арналған құрал-жабдықтар мен өндіріс құралдарын өндіру салаларында өндіріс қызметі жаңартылып, шоғырландырылды. Сонымен бірге кооперативтік ұйымдардың құрылымдары белсенді түрде қайта ұйымдастырылуда: салалар мен өңірлерде шағын бастауыш кооперативтер біріктіріліп, ірі кооперативтер құрылды.

Фермерлер кооперациясының дамуы 1970-жылдардың ортасынан бастап жаңа кезеңге өтті. Осы кезеңде экономиканың жедел құрылымдық қайта құрылу жағдайында орын алған бәсекелестік жағдайларын күрт күшейе түсті. Осы кезеңде өндірісті модернизациялауға, заманауи жабдықтар мен заманауи технологияларды қолдануға арналған масштабты инвестициялар шешуші болды. Сонымен қатар, концентрацияның ұтқырлығы және капиталдың орталықтандырылуы шешуші факторға айналды. Соңғы төрт онжылдықта кооперативтік қозғалыс саласында мемлекеттік реттеу үрдісі байқалады. Көптеген дамыған елдерде (әсіресе Франция мен Германияда) ауыл шаруашылығындағы өнімді және шаруашылық қызметтің ұжымдық формаларының қаржылық және басқа да аспектілерін реттейтін заңнаманың ролі артты. Сонымен бірге мемлекет барлық жерлерде қаржылай көмек көрсетіп, өртүрлі экономикалық пайдалармен қамтамасыз етеді, аграрлық кәсіпорындар мен тиісті салалардың ұйымдарымен экономикалық байланыстарды орнатуға жағдай жасайды. Сонымен қатар, кейде мемлекеттік аграрлық саясат нормаларын іске асыратын ауыл шаруашылығы кооперативтері де бар.

Ресейде XIX ғасырдың 60-шы жылдары алғашқы ауыл шаруашылық кооперативтері болашақта кеңінен таралмаған ірімшік кооперативтері болды. Алайда 90-шы жылдары Батыс Сібірде мұнай өндіретін кооперативтер пайда болды, олар тез дамып, ірі кәсіпорындарға айналды.

Көптеген елдердің агроөнеркәсіптік кешенінде ауыл шаруашылығы кооперативтерінің екі түрі бар: өндіруші кооперативтер немесе сервистік функцияларды орындайтын тік кооперативтер, өндіріс немесе көлденең кооперативтер. Көптеген елдерде тік типтегі кооператив басым болып табылады. Олар қызмет етудегі заңды және экономикалық тәуелсіздікті сақтай отырып, ауылшаруашылық тауар өндірушілер бірлесіп, өнімнің белгілі бір түрін өндіру үшін (мысалы, қант өндіретін картоп өнімдерін қабылдау және маркетинг және т.б.) бірлесе алады. Мұндай кооперативтер ауыл шаруашылық техникасын, қызмет көрсетулерді, қайта өңдеу кәсіпорындарын өз үлестерімен ұстай алады. Осы типтегі кооперативтерге қатысушылардың әрқайсысы өз кірістерін дербес басқарады және өз экономикасындағы өндірістік функцияларды орындайды. Мұндай кооперативтерде жұмыс кооператив мүшелерімен емес, жалдамалы қызметкерлермен жүзеге асырылады.

Екінші типтегі кооперативтік бірлестіктер - өндіріс - ауыл шаруашылық өнімдерін бірлескен өндіру шаруаларын біріктіру арқылы қалыптасады. Мұндай кооперативтерде, әдетте, өндіріс процесіне қатысуға әр мүшенің заңды және экономикалық тәуелсіздігі жоқ.

Өлемдік агроөнеркәсіптік кооперацияның негізгі қызметтердегі кооперативтердің мынадай түрлерін анықтайды: өнімді қайта өңдеу және маркетинг, өндіріс құралдарын жеткізу, өндіріс қызметтері, өнімді жұмысты несиелендіру. Өлемдік нарықта фермерлерге нарық пен тұрақты бағаларға кепілдік беретін ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу және маркетинг бойынша кооперативтерге айналды [2].

Кооперативтік қызмет саласындағы бәсекелестік өз шарттарын белгілейді, сондықтан кооперативтер өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының өндірістік базасын үнемі жақсартып, шикізатты қайта өңдеудің жаңа прогрессивті технологияларын игереді.

Маркетинг, тұтынушылық сұранысты зерттеу, сатылым желісін жетілдіру және оны орналастыру нарықтың күресі үшін қажетті және өте тиімді құрал болып табылады, ол азық-түлік нарығында кооперативтердің тұрақты позициясын қамтамасыз етеді.

Шаруа қожалықтарын материалдық-техникалық қамтамасыз ету - аграрлық саладағы кооперативтердің негізгі бағыттарының бірі. Қызметтің бұл түрі негізінен мамандандырылған кооперативтер айналысады. ЕО елдеріндегі ауылдық тауар өндірушілер үшін қажетті өндіріс құралдарын қамтамасыз етумен айналысатын сатып алу-жеткізу кооперативтерінің жалпы саны шамамен 50%, Скандинавия елдерінде (Швеция, Норвегия, Финляндия) - 60% АҚШ-та - 26%.

Нарықтық экономикасы дамыған көптеген елдерде ет өңдеу (скандинавиялық елдер), жарма (Швеция, Нидерланды, Франция), көкөністер мен жемістер (Дания, Нидерланды, Бельгия, Франция, Германия), қантты өндіру, Нидерланды), зәйтүн майы (Франция, Испания), алкоголь (Франция, Швеция) кооперативтері дамыған.

Жоғары техникалық деңгей және өнімнің жоғары сапасы экономикалық дамыған елдердің кооперативтік тамақ өнеркәсібінің айрықша ерекшеліктері болып табылады.

Ұлттық жоғары реттеудің ерекше нысаны, мемлекеттік координациялық саясаттың бағыттарының бірі - Еуропалық қоғамдастықтың фермерлер ынтымақтастығын дамытуға қатысты бірыңғай аграрлық саясатының әсері. Кооперативтер еркін, ерікті, шарттық негізде өндірістің маңызды бөлігін жинауды, өңдеуді және өткізуді ұйымдастырады. Бұл мемлекеттік органдардың қаржы интерференциясын азайтуға көмектеседі. Олар үшін нашар ұйымдастырылған нарықтарда немесе бағаларды ұстап тұру үшін (импорт тапшылығы жағдайында) олардың өсуін қамтамасыз ету үшін, бір сәтте пайда болған қосымша тауарларды сіңіру керек [3].

Осылайша, экономиканың кооперативтік секторындағы бірқатар елдерде мемлекеттік кооперативтік саясаттың айырмашылықтары бар. Бұл айырмашылықтар кооперативтік қозғалыстың дамуының тарихи белгілеріне, халық шаруашылығының құрылымында кооперативтік секторды иеленетін орынға, қоғамның экономикалық, тарихи және әлеуметтік дамуындағы басым жағдайлар мен үрдістерге байланысты. Кооперативтік ұйымдардың қызметін ұлтүстілік реттеу негізінде Еуропалық Қоғамдастық кооперативтік маркетингі дамытуға қаржылық қолдау көрсетеді. Бұл бірыңғай аграрлық саясатты іске асырудың ажырамас бөлігі ретінде ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу және маркетингі жетілдірудің бір бағыты болып табылады. Бұл бағыт ең ұтымды және ауыл шаруашылығының кең шеңберлерінің мүдделерін қанағаттандырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Файн Л.Е. Отечественная кооперация: исторический опыт. Иваново.
2. Югай А.М. и др. Положение о внутри хозяйственных Организационно-экономических отношениях в кооперативах и акционерных сельскохозяйственных предприятий. М.: МСХА РФ. -1995.
3. Ткач А.В. Проблемы развития кооперации в АПК. Проблемы формирования аграрного рынка России. М.: МСХА РФ. - 1997.

ӨОЖ 330:338.436.33

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ДАМУЫ

Майкопова Г.С.- экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті

Қайырбаева Г.К. - экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті

Мақалада нан қабылдау кәсіпорындарымен астық өндірушілердің экономикалық байланыстарын дамытудың ғылыми негізі қарастырылған.

Түйінді сөздер: агроөндірістік кешен, экономика, кәсіпорын, өнім.

Агроөнеркәсіптік кешендегі салааралық экономикалық байланыстардың дамуы экономикалық әдебиетте, әдетте, ауыл шаруашылық және өнеркәсіптік өндірісінің жоспарлы жақындасуы, байланыстыруы және біріктіруі ретінде берілетін агроөнеркәсіптік интеграцияның құрамдас бөлігі болып табылады.

Мүшелердің экономикалық мүдделеріне сай жасалған агроөнеркәсіптік қалыптастырулардың айтарлықтай санының сәйкессіздігі, экономикалық реформалар жағдайларында, олардың көпшілігі өмірге қабілетсіз екеніне себеп болды.

Заманауи кезеңде мұндай бірлестіктер өзгерген экономикалық жағдайдың, АӨК басқа саладағы ұйымдардың, реформаланған өнеркәсіптік, ауыл шаруашылық кәсіпорындардың сыртқы инвесторлар, меншіктенуші мүдделерінің әсерінен қалыптасады. Бұл қалыптастырулар басты кәсіпорын (компания) басқа кәсіпорындардың (компаниялардың) қызметін басқаратын немесе оны бақылайтын корпорациялармен түсінілетін холдингтер немесе холдинг типті бірлестіктер атауын алды.

Өздеріңіз білетіндей, қоғамдық еңбек бөлінісі дербес және жеке пайдалану салаларға қоғамдық өндірісті дифференциациялаумен сипатталады. Бұл функцияларды жүзеге асыратын салаларды шығару кезінде ауыл шаруашылық, оның ресурстық қамтамасыз ету мен өнімдерді жасау арасындағы технологиялық және экономикалық байланыстардың бастапқыда болған кезде, бұл байланыстар салалықтан салааралыққа ауысты[1].

Қоғамдық еңбек бөлінісі дамуының жоғары деңгейіне қол жеткізуде, әртүрлі салалар арасындағы технологиялық және экономикалық қарым-қатынастар өседі, ал еңбектің әр түрлі саладағы түрлері кооперацияның бірыңғай жүйесінің буындарына айналады.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеудегі, өндірістегі еңбек бөлінісінің дамуымен байланысты экономикалық қатынастар және олардың өндірістік қызмет көрсетуі, бастапқыда, қайта өңдеуші өнеркәсіптік кәсіпорындарын даралауымен, содан кейін ауыл шаруашылығы өндірісін қарқындату және шоғырландыру әсерімен, әр түрлі нысандарда жүзеге асырылған және агроөнеркәсіптік интеграция атауына ие болған ауыл шаруашылығымен жалпы артушы бірлестігі ретінде сипатталды.

Алайда, осындай салааралық экономикалық қарым-қатынастар мәнін кең түсінуі бұл процесстің шегінен шығып кетеді. Өлбетте, агроөнеркәсіптік интеграция өзге де салаларда жүзеге асырылатын қарастырылып отырған кешеннің түпкі өнімін бөлу, айырбастау және тұтыну бойынша барлық қарым-қатынастарын қамтымайды.

АӨК салаларындағы өзара қарым-қатынас жүйесінде орталық орын оның өндірістік байланыстарына тиесілі. Оларға басқа салааралық кешендерден материалдық – техникалық ресурстар жеткізілімдері, өңдеу өнеркәсібіне ауыл шаруашылығынан шикізаттар жеткізілімі және ауыл шаруашылығындағы осы салалардың негізгі және қосалқы өнімнің бөлімдері жатады. Агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік байланыстары өте әр түрлі, өйткені, АӨК оның құрамына кіретін салалардың елеулі санымен ерекшеленеді.

Өндірістік байланыстар бір мезгілде экономикалық болып табылады. Алайда, экономикалық байланыстардың түсінігі, өндірістікке қарағанда кеңірек. Осылайша, сауда саласына, халыққа өндірістік кәсіпорындармен соңғы өнімдерді іске асыру өндірістік байланыстарға жатпайды.

Сондай-ақ, дамыған елдердің тәжірибесін ескере отырып, өңдеу өнеркәсібінің дамуына қарай ауыл шаруашылығы өнімдерінің артушы бөлігі, оның ішінде өз саласында өндірістік және жеке тұтынуға арналғандар сауда саласы арқылы жүзеге асырылады деп болжауға болады. Осылайша, ауыл шаруашылығы үшін агроөнеркәсіптік кешен шегінде артушы тұйықтық байланысы тән, осыған байланысты, олардың ұдайы өндірістік процесін қамтамасыз етудегі мәні артуда.

Салыстырмалы ұзақ кезеңде, жиырмасыншы жылдары басталған, әсіресе белсенді түрде алпысыншы жылдан бастап жүзеге асырылған агроөнеркәсіптік интеграцияның экономикалық мәселелер ғылымындағы өзіндік әдебиетте салааралық экономикалық қарым-қатынастарының ең маңызды аспектілері көрсетілген. Сонымен қатар, қоғамдық еңбек бөлінісінің сол немесе өзге деңгейімен интеграциялық процестерді дамытудың өзара байланысы өте толық сипатталған.

Өңдеу өнеркәсібінде, әсіресе, кең таралған тәртіп негізінде акциялардың бақылау пакеттерінің иелері болып табылатын еңбек ұжымдарының мүдделерін іске асыруға, шаруашылық тәуелсіздік алуға және өздері үшін жұмыс жасауға ұмтылды.

Қазіргі заманғы жағдайларда, көлемді кеңейту және одан да көп мөлшерде өндіріс құралдарын өнеркәсіппен жеткізетін ассортиментті кеңейту қажеттілігі туындайды. Олардың барлық өсіп келе жатқан ауқымдарда қолдануы жеткізу және пайдалануды (материалдық – техникалық жабдықтау, техниканы жөндеу, құрылыстармен құрылғыларды салу және жөндеу, электр беру желілеріне қызмет көрсету, агрохимиялық немесе мелиорациялық қызмет көрсетуді) қамтамасыз ететін арнаулы салаларды құру қажеттігін туғызады.

Ауыл шаруашылығының өнеркәсіппен байланыстары жаңа техникалық және технологиялық негізде өндірісті қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты ғана емес, сонымен қатар өнімді пайдалануға байланысты өседі[2].

Ауыл шаруашылығы мен өндіріс құралдарын жеткізетін және өнімін қайта өңдейтін өнеркәсіп салаларының топтары арасындағы байланыс мазмұнының даму сипаты бірдей емес.

Жекелеген экономистер, халықтық-шаруашылық деңгейде салааралық өзара әрекеттестіктің жалпы экономикалық тетігі салалар арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу үшін жеткілікті деген оймен, АӨК рәсімдеу және оны жоспарлы басқару объектісі ретінде бөлу қажеттілігінің болмайтыны туралы өз көзқарасын айтқан. Олардың пікірінше, жекелеген буындар арасындағы қалыптасқан функционалдық байланыстарды ұйымдастырушылық рәсімдеудің болмауы, олардың жетілдіруі және дамуына кедергі болмады.

Алайда, кез-келген жүйе өздерінің ішкі заңдарымен ұмтылатын теңгерімділік-бұл оны тиімді дамыту үшін әлі жеткілікті шарт емес. Элементтер жүйесін, жергілікті салалық мүдделерінің өлсіреуін және халық шаруашылығы мүдделерінің күшейтуін қамтамасыз ететін экономикалық әдістермен құрайтындардың өзара әрекеттерін мақсатты реттеу арқылы түпкі мақсатқа қол жеткізуге қызметтің тұрақты бағдарлануы қажет.

Осыған байланысты, АӨК қалыптастырудың әдістемелік бастапқы нүктесі ретінде салааралық технологиялық және экономикалық байланыстардың сипатын айқындайтын ақырғы мақсаты шығады деп айтуға негіз бар. Ауылшаруашылығы қатынастарын дамытуда АӨК қалыптастыру – бұл байланыстардың тереңдігі мен дәйектілігімен сипатталатын жаңа сапаның көрінісі. Ауылшаруашылығының «агроөнеркәсіптік кешен» санатының мазмұнын сипаттайтын халық шаруашылығының басқа

салаларымен қатынастардың өндірістік-экономикалық аумақтық жүйесі дамудың ұзақ үрдісінің нәтижесі болып табылады.

Агроөнеркәсіптік кешендегі салааралық қарым-қатынастарды дамыту жолындағы маңызды кезеңі 60-жылдардың аяғы мен 70-жылдардың басында агроөнеркәсіптік кәсіпорындар мен бірлестіктерді жаппай құру болды.

Алайда, елдегі АӨК дамуы мемлекеттік жоспарлар мен жоғары органдардың қаулыларына сәйкес жүзеге асырылғандығына байланысты, объективті экономикалық жағдайларға қарамастан агроөнеркәсіптік интеграцияның ұйымдастырушылық нысандарын жасанды түрде жасауға мәжбүр болды, бұл жекелеген салалар арасындағы елеулі айырмашылықтарға алып келді және тұтыну нарығында жағымсыз әсер етті.

Ауылшаруашылығының мамандануы мен шоғырлануы негізінде салааралық қарым-қатынастарды жақсарту міндеттері материалдық-техникалық ресурстардың жетіспеушілігінен ғана емес, сонымен бірге шаруашылықты жүргізудің экономикалық механизміндегі кемшіліктердің салдарынан шешілмеді. Сол себепті де, созылмалы артқақалуын болдырмау мақсатымен өңдеуші өнеркәсіпті кешенді жабдықтау бойынша жоспарланған шараларды жүзеге асыру ұқсас себептермен мүмкін болмады.

АӨК ақырғы өнімін өндіру, өңдеу және сату арасындағы қарым-қатынастардың өзара тиімді жағдайларға негізделген жетілмеуі шикізат пен өнім сапасын жақсарту қызығушылығының төмендеуіне, олардың шығындарының және көлік шығындарының артуына өкеледі.

Дамыған елдердің тәжірибесі АӨК нарықтық қатынастардың дамуы, негізінен, АӨК кәсіпорындар мен салалар арасындағы функционалдық байланыстардың тығыздығы мен тұрақтылығына ықпалымен қалыптасқан интеграциялық үдерістің ағымына тәуелді болатынын дәлелдейді.

Астық өндірісінен дайын өнімді сақтау мен қайта өңдеуге дейінгі технологиялық тізбектер қағидалары бойынша кәсіпорындарды біріктіретін холдинг түріндегі біріктірілген қалыптастыруларды қалыптастыру өңірлік азық-түлік нарықтарын дамыту және азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін шешу үшін маңызды стратегиялық бағыт болып табылады. Бұл жағдайда, ауыл шаруашылығын қалыптастыру өндірістің табиғи-климаттық жағдайлары және ауыл шаруашылығы өнімдері нарығының апаттылығына, сондай-ақ, бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттігіне байланысты тәуекелді азайту мақсатымен интеграциялық байланысқа кіреді. Қазіргі уақытта, республикада холдинг типті біріктірілген құрылымдары, негізінен, Солтүстік Қазақстанның астық кешені құрылды және белсенді түрде жұмыс істейді.

Сонымен қатар, экономикаға және айтарлықтай шамада аймақтың өлеуметтік жағдайына холдингтердің оң әсерімен, олардағы қалыптасқан экономикалық қарым-қатынастар айқындалған қауіптерді қамтиды. Холдингтерді қалыптастырудың ықтимал теріс салдарларына ең жалпылама бағалау А.Ф. Серковқа жатады. Ол холдингтерге - кооперациялар (серіктестіктер) немесе шарттық интеграциялар және жұтылуларға тән қарым-қатынастардың нысандарын тексере отырып, кәсіпорындарды қалыптастыруға кіретін экономикалық дербестікті сақтау менкеңейтуге мүмкіндік беретінаталған нысандар ішіндегі алғашқысының артықшылығын белгілеген.

Нарықтық қайта құрудың ең маңызды жетістігі аймақтар, облыстар мен аудандардыастық, ұн және нанмен тұрақты және үздіксіз қамтамасыз ету болып табылады. Нан, нан-тоқаш, макарон және ұн кондитерлік өнімдерінің ассортимені үнемі кеңейтіледі және жақсартылады. Дегенмен, ауыл шаруашылығы жануарлар мал басын айтарлықтай қысқарту салдарынанбағымдағы астыққажеттілігі төмендеді. Астық пен оны қайта өңдеу өнімдерінің бағасын реттеу механизмдері толығымен өтелмеген. Астық нарығының инфрақұрылымы нашар дамыған, бірақ бірыңғай экономикалық жүйесін қалыптастырмайтын, жекелеген құрамдас бөлімдері бар. Астық нарығының тиімді жұмыс істеуі астық өндірушілер мен астық қабылдау кәсіпорындары арасындағы өзара тиімді экономикалық қарым-қатынастарды қалыптастырусыз мүмкін емес, олардың жиынтығыастық өндірушілері мен тұтынушылары арасындағы тұрақты байланысты қамтамасыз етеді және жылжытылуы, сақталуы және оңтайлы пайдалануына жәрдемдеседі. Оның негізгі элементтері болып: астықты сақтау, өңдеу және тасымалдаудың материалдық-техникалық базасы; астықты сатып алу және сатумен айналысатын сауда-саттық жүйесі; астық нарығының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің қаржылық қызметін жүзеге асыратын банк және сақтандыру ұйымдары[3].

Дегенмен, астық өндірушілер мен нан қабылдау кәсіпорындар арасындағы экономикалық байланыстардың дамуына жеткіліксіз назарсалааралық және салаішілік пропорциялардың бұзылуына, тауар айналым уақытының арттыруына,үлкен ысыраптар және астықты тиімсіз пайдалануына және оның сапасының төмендеуіне өкеледі. Осының бәрі республиканың астық өнеркәсібінің дамуына теріс әсер етті. Астық кешеніастықты өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы экономикалық қатынастар көрінісінің негізгі аясы мен олардың экономикалық мүдделерін келісу болып табылады. Бір жағынан, бұл қатынастардың негізі болып астық пен өнімді қайта өңдеу ұсынысы, басқа жағынан, оларға деген сұраныста болады. Ең алдымен, мемлекеттік әсер объектісі астықты өткізу болса, бұл байланыста

ендірушілердің астықты сақтау, өңдеу және тасымалдауды жүзеге асыратын кәсіпорындармен экономикалық қарым-қатынастарын жетілдіру аса маңызды мағынасы болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Калиев Г.А. Актуальные проблемы развития АПК Казахстана // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана.
2. Стрелков Е.В. Проблемы формирования и регулирования современного зернового рынка в России. Теория и практика. М.: Хлебформ, 1997.
3. Шевчик П.П. Зерновой рынок Казахстана: состояние, проблемы и тенденции развития. В 2-х томах. Т.1 – Алматы, 1998.

УДК 658.5 (336.77)

**THEORETICAL BASICS OF STRATEGIC MANAGEMENT IN THE SYSTEM
MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION**

Mishulina O.V. – Dr.Sc. (Economics), professor of Department of management and business administration, A.Baitursynov Kostanay State University

Maksut A.R. – master student of 1 year magistracy, specialty 6M050700 - Management of A.Baitursynov Kostanay State University

The article summarizes the theoretical basics of strategic management in the organization's management system. It shows the emergence of strategic management, reveals its concept, basic functions and their implementation in the organization's management system. The system of strategic management and its stages are described.

Key words: system, management, organization, strategic management.

To date, strategic management is a fundamental pillar in the management of organizations. In the past, many organizations could successfully function, focusing mainly on daily work, on internal problems related to improving the efficiency of resource use in current activities. Acceleration of changes in the environment, the emergence of new requests and changing the position of the consumer, increasing competition for resources, the internationalization of business, the emergence of new unexpected business opportunities, opening up the achievements of science and technology, the development of information networks, the wide availability of modern technology, the changing role of human resources, and a number of other reasons led to a sharp increase in the importance of strategic management.

The purpose of the article is to generalize the essential characteristics of strategic management and its functions in the organization's management system. The object of research is strategic management as the basis of the organization's management system.

The term "strategic management" was introduced at the turn of the 60s-70s of the XX century in order to distinguish between the current management at the production level and the management carried out at the highest level. The need for such a distinction was caused by the transition to a new model of managing the development of an organization in a changing environment.

There are four factors-conditions that determine the relevance of strategic management [1, p.18]:

1. In the second half of the twentieth century, the number of tasks due to intra-firm and external changes has steadily increased. Many of them were fundamentally new and could not be solved based on the experience gained in the first half of the last century.
2. The multiplicity of tasks along with the expansion of the geographic scope of the activities of national economies led to further complication of management problems.
3. The role of the top management increased, while the set of managerial skills developed in the first half of the twentieth century, all the less corresponded to the conditions for solving the emerging problems.
4. The instability of the external environment increased, which increased the likelihood of strategic sudden changes, their unpredictability.

It was extremely important to use flexible management, which would ensure the adaptation of the company to a rapidly changing environment. Timely response to the emerging changes was achieved through strategic management of enterprise development. Practice shows that those organizations that implement integrated strategic planning and management are working more successfully and receive a profit significantly higher than the industry average.